

Αναστασία Χριστοδούλου: εκπαίδευση, αξίες και σημειωτική

Ιφιγένεια Βαμβακίδου

Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής & Εκπαίδευσης Α.Π.Θ.

ibambak@nured.auth.gr

<https://doi.org/10.26262/y2qd-q953>

Περίληψη

Για τη διαδρομή της σημειωτικής στην Ελλάδα, εστιάζουμε στο έργο της Αναστασίας Χριστοδούλου που μάς πρόσφερε το (2012) ως μια πρωτότυπη, συγκροτημένη ανάλυση, για μια επιστημονική τεκμηρίωση των αρχών, που καθορίζουν και διαμορφώνουν τις αξίες στη μετανεωτερική εκπαίδευση. Η πλούσια βιβλιογραφική επισκόπηση και οι συγκεκριμένες αναφορές στις θεωρίες των αξιών, στον ορισμό και στο σκοπό της αξίας σε συνάρτηση με την παιδεία, την εκπαίδευση και την κοινωνία αναδεικνύουν το έργο των κλασικών και μοντέρνων φιλοσόφων και διανοητών εστιάζοντας στη νοηματική και σημασιολογική δομή των «κειμένων κατοχύρωσης της εκπαίδευσης». Επιπροσθέτως, παρουσιάζουμε τις ερευνητικές συνεργασίες μαζί της στο πεδίο των μεταπτυχιακών και διδακτορικών μελετών.

Λέξεις κλειδιά: Σημειωτική, Εκπαίδευση, Ιστορικές Σπουδές

Αντί προλόγου

Στο ποίημα αυτό, που ανήκει στην πρώτη ενότητα της συλλογής, Ελεγεία και σάτιρες (1927), ο Καρυωτάκης χρησιμοποιεί ελευθερωμένο στίχο.

Σαν δέσμη από τριαντάφυλλα είδα το βράδυ αυτό.
Κάποια χρυσή, λεπτότατη στους δρόμους ευωδιά.
Και στην καρδιά αιφνίδια καλοσύνη.
Στα χέρια το παλτό, Στ' ανεστραμμένο πρόσωπο η σελήνη.
Ηλεκτρισμένη από φιλήματα θα 'λεγες την ατμόσφαιρα.
Η σκέψις, τα ποιήματα, βάρος περιττό.
Έχω κάτι σπασμένα φτερά. Δεν ξέρω καν γιατί μας ήρθε το καλοκαίρι αυτό.
Για ποιαν ανέλπιστη χαρά, για ποιες αγάπες, για ποιο ταξίδι ονειρευτό.

Κ.Γ. Καρυωτάκης (2009). Επιμ. Γ. Σαββίδης. *Ποιήματα και πεζά*: Αθήνα: Εστία.

Εισαγωγικά

Η συγγραφέας, πανεπιστημιακός και φίλη Αναστασία Χριστοδούλου, καθηγήτρια της φιλοσοφικής σχολής του ΑΠΘ, απεβίωσε το 2020. Στην ακαδημαϊκή της ζωή ανέδειξε τη σημειωτική και τις πολιτισμικές αναλύσεις σε προπτυχιακό, μεταπτυχιακό και διδακτορικό πεδίο μεταφέροντας τα αποτελέσματα των ευρωπαϊκών και διεθνών ερευνών τόσο σε γλωσσικό, αλλά και πολυτροπικό υλικό. Ειδικότερα για τη διαδρομή της σημειωτικής στην Ελλάδα, εστιάζουμε στο έργο που μάς πρόσφερε το (2012) ως μια πρωτότυπη, συγκροτημένη ανάλυση, για μια επιστημονική τεκμηρίωση των *αρχών*, που καθορίζουν και διαμορφώνουν τις αξίες στη μετανεωτερική εκπαίδευση. Η πλούσια βιβλιογραφική επισκόπηση και οι συγκεκριμένες αναφορές στις θεωρίες των αξιών, στον ορισμό και στο σκοπό της αξίας σε συνάρτηση με την παιδεία, την εκπαίδευση και την κοινωνία αναδεικνύουν το έργο των κλασικών και μοντέρνων φιλοσόφων και διανοητών εστιάζοντας στη νοηματική και σημασιολογική δομή των «κειμένων κατοχύρωσης της εκπαίδευσης».

Η συγγραφέας, με επιστημονική ορθότητα και *σημειωτική φαντασία* επιλέγει τα εθνικά νομικά, συνταγματικά κείμενα (1975-) που ορίζουν τον σκοπό της Παιδείας και παράλληλα, το διεθνές κείμενο από την Έκθεση της Unesco¹, (η οποία ιδρύθηκε το 1945 στις στάχτες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου) ως σημείο-κείμενο-πρόταση για το πέρασμα από το παραγωγικό μοντέλο ανάπτυξης στο μοντέλο της ηθικής και του κώδικα αξιών. Από τη «μαθηματική» κοινωνικοσημειωτική ανάλυση προκύπτουν ο εθνικός, ηθικός, φυσικής αγωγής και θρησκευτικός κώδικας επιβεβαιώνοντας τις σχέσεις μετασχηματισμού στα κείμενα ανάλυσης: *δεν υπάρχει κάποιος επιβεβλημένος, γραμμικός τρόπος μετάβασης από ένα στοιχείο της διαδικασίας σημείωσης σε άλλο. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα στοιχεία συνυπάρχουν: τα σημεία χρησιμοποιούνται στη συγκεκριμένη (concrete) αναπαράσταση του προβλήματος για να «αιχμαλωτίσουν» τις σημαντικές, αμοιβαίες σχέσεις* (Langer, 1955).

Η επιστημονική μελέτη των δημόσιων, επίσημων, εθνικών κειμένων περί παιδείας προσφέρει πλούσιο ερευνητικό και εκπαιδευτικό ενδιαφέρον στους ενεργούς πολίτες και εκπαιδευτικούς, γιατί απευθύνεται στην κριτική σκέψη και πρόσληψη του υλικού *versus* στον *εξορθολογισμό της εκπαίδευσης που συνδέεται οργανικά με την εργαλειακή/θετικιστική αναμειγυμένη με εκδοχές της σύγχρονης Κυβερνητικής ανάγνωση* (Beck, 1998). Η εσωτερική αφηγηματική συνοχή του συνολικού πονήματος και η έμφαση στη μεθοδολογική και θεωρητική τεκμηρίωση καλύπτει ένα σημαντικό ελληνικό βιβλιογραφικό κενό. Η διάρθρωση του βιβλίου και η συ-

1. Delors J. (2002). *Εκπαίδευση, ο θησαυρός που κρύβει μέσα της*. Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής για την εκπαίδευση στον 21^ο αιώνα υπό την προεδρεία του J. Delors, UNESCO. Μτφρ. Ομάδα εργασίας του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας. Αθήνα: Gutenberg, XXXX

νεπής επισκόπηση στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής με κεντρικό άξονα τα θεσμικά κείμενα εκπαιδευτικής πολιτικής στον ελληνικό και διεθνή χώρο, το ίδιο το ερευνητικό υλικό προσφέρει μια καινοτόμο έρευνα μεταφέροντάς μας από το εθνικό στο διεθνές εκπαιδευτικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Οι αξίες στην τυπική και άτυπη εκπαίδευση, η εκπαίδευση των αξιών, οι κώδικες και οι μαθηματικές σχέσεις, οι σύγχρονες αναγνώσεις και αναφορές στην κλασική αρχαιότητα, η ανάδειξη της ηθικής αποτελούν βασικές «λέξεις κλειδιά» στη θεματική του έργου. Στόχος του έργου είναι ο προβληματισμός μας για την ολιστική ανάπτυξη του ανθρώπου, για τον νέο ρόλο της εκπαίδευσης στην οικονομία και στην παραγωγή, για τον πολιτισμό ως περιβάλλον και αιεφόρο ανάπτυξη, για το κοινό μέλλον και τον σεβασμό στη ζωή.

Η εκπαίδευση, έτσι όπως τη γνωρίζουμε σήμερα, είναι προϊόν ενός μεγάλου ταξιδιού που δεν έχει βρει ακόμη τον προορισμό του. Οι αλλαγές σε τοπικό και διεθνές επίπεδο, λόγω της επιρροής από πολλαπλούς παράγοντες, κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής φύσης μετασχηματίζουν και τις εκπαιδευτικές αξίες. Οι Διεθνείς Οργανισμοί διαμορφώνουν τη διεθνή μεταρρυθμιστική εκπαιδευτική πολιτική με πολλούς προβληματισμούς (Gellet 2010: 163-178).

Η τρέχουσα ανακατεύθυνση της εκπαίδευσης σε διεθνές επίπεδο προτείνει τη δημιουργία συνθηκών μέσα σε ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον με στόχο την ανάπτυξη και τη συσχέτισή της με την ποιότητα ζωής και την ευημερία (wellbeing). Πρόκειται για μια εκπαίδευση, η οποία βασίζεται και προωθεί τις αξίες, το όραμα της οποίας είναι η διάσωση του πλανήτη ως παρακαταθήκη για τις επόμενες γενιές (Delors 2002: 99-121).

Σημειώνουμε την ιδιαίτερη αφιέρωση της Χριστοδούλου, στον Antony Strano (2011)

Seeking silence... Silence, deep inner silence, opens the pathways to spiritual self-discovery. This title provides a practical toolkit for escaping the clashing sounds of everyday life. Through gentle insights and guided meditations, it provides a quiet space for making mindful choices and learning to enjoy the profound benefits of tranquillity.

Στο έργο και στη ζωή της, η Αναστασία Χριστοδούλου υποστήριξε την τεκμηρίωση και την ανάλυση των αξιών αποδίδοντας έμφαση α) στις γνωστικές ή επιστημονικές, θεωρητικές (δύναμη, δίκαιο, γνώση, αλήθεια), β) κοινωνικές (αγάπη), αισθητικές ή καλλιτεχνικές (ωραίο ή καλό). Ιδιαίτερη έμφαση αποδίδει στις κοινωνικές αξίες ως δικαιώματα ευρύτερων κοινωνικών ομάδων, ως ισότητα, ως δικαιοσύνη, ως ελευθερία, ως εθνική υπερηφάνεια και γ) στις προσωπικές αξίες ως τιμιότητα και υπευθυνότητα, στην προσωπική ηθική ως φροντίδα για τον άλλο, ως σεβασμό στην αυτονομία του άλλου, ως αξιοπιστία, ως τιμιότητα, ως εμπιστοσύνη, ως υπακοή στο νόμο, ως αισθήματα δικαίου και αμεροληψίας.

Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας, μπορούν να αξιοποιηθούν μέσα από διεπιστημονικές συνεργασίες νομοθετών, παιδαγωγών, κοινωνιολόγων, σχεδιαστών αναλυτικών προγραμμάτων, εκπαιδευτικών και ανθρωπολόγων, ώστε οι μετασχηματισμοί στην εκπαίδευση να στοχεύουν σε πολίτες του μέλλοντος με αξίες (Σουβατζή, 2013).

Μεθοδολογικά

Η Χριστοδούλου αξιοποίησε στα μαθήματά της, το θεώρημα του Greimas για τον ανθρώπινο κόσμο της σημασίας, που στο μέτρο που δεν σημαίνει, δεν είναι ανθρώπινος. Η έρευνα της σημασίας είναι το πεδίο, όπου οι επιστήμες του ανθρώπου συναντιούνται. Στη βάση αυτής της προβληματικής η Χριστοδούλου προώθησε συστηματικά το διεπιστημονικό πεδίο, τη Γενική Σημαντική (ή Σημασιολογία), που δεν ταυτίζεται με τη «σημασιολογία» της παραδοσιακής Γλωσσολογίας, αλλά συνιστά μια καθολική επιστημολογία των επιστημών του ανθρώπου.

Αυτή την επιστημολογία επεξεργάστηκε και δίδαξε στα προπτυχιακά και μεταπτυχιακά μαθήματα, όπου συνεργαστήκαμε σε διπλωματικές και διδακτορικές εργασίες. Ο Greimas (1917-1992), ήταν Λιθουανός επιστήμονας, που έγραψε το μεγαλύτερο μέρος της δουλειάς του στη Γαλλία. Θεωρείται, μαζί με τον Barthes, ο πιο επιφανής από τους Γάλλους σημειολόγους. Με την εκπαίδευσή του στη δομική γλωσσολογία, πρόσθεσε στη θεωρία της σημασιολογίας, την πλαστική σημειωτική, και έθεσε τις βάσεις για την παρισινή σημειωτική σχολή. Μεταξύ των σημαντικότερων συνεισφορών του Greimas στη σημειωτική, είναι οι έννοιες της ισοτοπίας, του ενεργητικού μοντέλου, του αφηγηματικού προγράμματος και της σημειωτικής του φυσικού κόσμου. Ερεύνησε επίσης τη λιθουανική μυθολογία και την πρωτοϊνδοευρωπαϊκή θρησκεία και είχε επιρροή στη σημειωτική λογοτεχνική κριτική (Greimas, 1966[1983]).

Ο θαυμασμός της Χριστοδούλου στο έργο των Λαγοπούλου και Μπόκλουντ εντοπίζεται σε όλο το έργο της με κυρίαρχο το βιβλίο για τη *Σημειωτική και σχολικά εγχειρίδια. Οι έννοιες του χώρου και του χρόνου στα εγχειρίδια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης* (2007). University Studio Press. Το βιβλίο είναι προσανατολισμένο στην κειμενική ανάλυση με τη χρήση της σημειωτικής ως μεθοδολογικού και τεχνικού εργαλείου με την προσθήκη ποσοτικής επεξεργασίας δεδομένων. Αντικείμενο της έρευνας είναι η σημειωτική ανάλυση του κειμένου και της εικόνας στα εγχειρίδια της Ιστορίας και των Θρησκευτικών της τρίτης τάξης της ελληνικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, για το σχολικό έτος 1995-96. Το έργο αυτό αποτελεί μία συστηματική εφαρμογή σημειωτικής ανάλυσης κειμένου και εικόνας σε σχολικά εγχειρίδια και φιλοδοξεί να αποτελέσει τη βάση για μια συγκριτική μελέτη για τα νέα πλέον σχολικά εγχειρίδια στην ελληνική εκπαίδευση, αλλά και ένα παράδειγμα ανάλυσης εφαρμογής της σημειωτικής σε διάφορα επιστημονικά πεδία.

Η ανάλυση στηρίζεται κυρίως στη σημειωτική της Σχολής του Παρισιού, του Greimas. Η σημειωτική ανάλυση εστιάζεται στο συστηματικό εντοπισμό όλων των κωδίκων (σημασιολογικά μικρο-πεδία) που διέπουν τις αφηγήσεις των εγχειριδίων και στην ανάλυση κύριων χαρακτηριστικών των εικόνων που τις συνοδεύουν. Πρόκειται για το συνδυασμό ποιοτικής σημειωτικής ανάλυσης με λεπτομερειακά στατιστικά στοιχεία. Στα επιμέρους συμπεράσματα για κάθε εγχειρίδιο, παρουσιάζονται η τυπολογία του χρόνου και του χώρου, η σχέση του χώρου με τους άλλους κειμενικούς κώδικες και το είδος της σχέσης των εικόνων με το κείμενο.

Οι Λαγόπουλος και Μπόκλουντ ήδη από το 1980 στο αφιέρωμα του περιοδικού *Διαβάζω* (αρ. 71/15-6-1983) μάς δίδαξαν τη σημειωτική, που εξετάζει τη δομή και τη λειτουργία των συστημάτων νοήματος, από τη λογοτεχνία και τη ζωγραφική στον κινηματογράφο και την τηλεόραση, στο ρούχο, στα αντικείμενα και την καθημερινή συμπεριφορά, στην αρχιτεκτονική και τον αστικό χώρο. Με άλλα λόγια, είναι μία θεωρία του πολιτισμού και αποτελεί πάντοτε ιδιαίτερο κεφάλαιο στις σύγχρονες ανθολογίες των πολιτισμικών σπουδών. Συγχρόνως, επειδή οι ατομικές και συλλογικές ταυτότητες σχηματίζονται στο πλαίσιο της κοινωνικής και πολιτισμικής επικοινωνίας, η σημειωτική είναι αναπόσπαστο μέρος της ανθρωπολογίας και της κοινωνιολογίας.

Οι συγγραφείς επέλεξαν να παρουσιάσουν, μεταξύ των διαφόρων σημειωτικών κατευθύνσεων, την «κλασική» ευρωπαϊκή σημειωτική, ευέλικτο προϊόν της επίκαιρης και ριζοσπαστικής δομικής γλωσσολογίας του Ferdinand de Saussure. Μετά από μία σύντομη επισκόπηση της ιστορικής εξέλιξης του πεδίου και των διαφόρων σχολών της σημειωτικής, αναλύεται εκτενώς η θεωρία της γλώσσας ως συστήματος, η οποία είναι μία θεωρία του σημείου. Ακολουθεί η επέκτασή της στη θεωρία της αφηγηματολογίας, με βάση τις εργασίες της Σχολής του Παρισιού και Greimas, η οποία είναι πλέον μία θεωρία του κειμένου. Αυτή τη σημειωτική ως μία από τις σημαντικές σχολές του εικοστού αιώνα, που δεν είναι ένα στενά οροθετημένο επιστημονικό πεδίο, αλλά επεκτείνεται σε έναν εξαιρετικά ευρύ επιστημονικό χώρο δίδαξε και η Χριστοδούλου. Ως μεθοδολογικό εργαλείο διαχύθηκε και αφομοιώθηκε από όλες τις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες, και είχε αντίκτυπο ακόμα και σε μερικές φυσικές επιστήμες (Λαγόπουλος, 2005).

Στη θεματική του πολιτισμού, η Χριστοδούλου ακολουθεί και τις θέσεις του Έκο (1994) για τη σχέση πολιτισμού και κοινωνικής δομής ως σχέση σημασιόδοτης. Στο πεδίο αυτό, η σημειωτική μελετά κάθε πολιτισμική διαδικασία ως διαδικασία επικοινωνίας. Το σύνολο του πολιτισμού μπορεί να μελετηθεί ως επικοινωνιακό φαινόμενο, που στηρίζεται σε συστήματα σημασίας. Κάθε σύστημα σημασίας αποτελεί ένα ξεχωριστό κείμενο που λειτουργεί ως αυτόνομη σημειωτική κατασκευή. Το να υποτάξουμε το σύνολο του πολιτισμού *sub specie semiotica*, δεν σημαίνει πως ο πολιτισμός είναι μόνο σημασία και επικοινωνία, αλλά πως

μπορεί να κατανοηθεί πιο στοχευμένα. Η Κάριν Μπόκλουντ-Λαγοπούλου (1983), σημειώνει ότι σε κάθε ανθρώπινη κοινωνία, εντοπίζουμε συστήματα σημασίας και μέσω των συστημάτων αυτών, προσλαμβάνουμε τον κόσμο και τον ρόλο μας. Ως συστήματα σημασίας ορίζονται η μυθολογία και η κοσμολογία, οι θρησκευτικές τελετές, τα ήθη και τα έθιμα, η ενδυμασία, οι αφηγήσεις και η ποίηση, η τέχνη, η μουσική, το θέατρο, οι χειρονομίες και εκφράσεις του προσώπου, οι στάσεις του σώματος, η οργάνωση του χώρου και η γλώσσα.

Όσον αφορά τη δική μας ερμηνευτική χρήση και αξιοποίηση της σημειωτικής στο πεδίο της ιστορικής έρευνας, ακολουθήσαμε τις θέσεις του Λαγόπουλου και της Χριστοδούλου. Ειδικότερα αναζητήσαμε τη συνάντηση της σημειωτικής με τον μαρξισμό:

οι αστοί ιδεολόγοι αποφεύγουν να αρνηθούν άμεσα τη βάση του Μαρξισμού ως τη θεωρία της υπεραξίας, της εκμετάλλευσης, της ιδιοποίησης από τους καπιταλιστές της απλήρωτης δουλειάς των εργατών/τριών. Προσπαθούν να την αρνηθούν έμμεσα κυρίως με την υποβάθμιση του ρόλου της εργατικής τάξης. Ωστόσο η θεωρία της εκμετάλλευσης είναι επιστημονικά θεμελιωμένη και φωτίζει όλα τα ζητήματα της πολιτικής οικονομίας.

Ακολουθώντας επίσης τις θέσεις του Έκο, για την αξία της χρήσης, την ανταλλακτική αξία, τον μισθό και την υπεραξία, διαβάζουμε ότι:

είναι δυνατόν να θεωρήσουμε την ανταλλαγή αγαθών ως σημειωτικό φαινόμενο... επειδή η αξία χρήσης των αγαθών κατ' αυτήν την ανταλλαγή μεταμορφώνεται στην ανταλλακτική τους αξία –και επομένως επιτελείται μια διαδικασία σημασιοδότησης ή συμβολισμού, η οποία αργότερα τελειοποιείται με την εμφάνιση του χρήματος... (Έκο, 1994: 52).

Ο Κάππος (1999) υποστήριξε ότι η ανάλυση του Μαρξ δείχνει ότι το σημειωτικό διάγραμμα, που διέπει μια καπιταλιστική κοινωνία διαφοροποιεί τόσο την αξία Εργασίας όσο και την ανταλλακτική αξία, που είναι αμοιβαία ισοδύναμες, από την αμοιβή του εργάτη, που εκτελεί το ΑΕ. Αυτό το χάσμα ανάμεσα στην ΑΕ, στην ΑΑ και στην αμοιβή αποτελεί την υπεραξία. Έτσι ο Έκο, εκφράζει τη θεωρία της εκμετάλλευσης με σημειωτικούς όρους και η σημειωτική δεν αναιρεί τη μαρξιστική πολιτική οικονομία. Το υποκείμενο της σημείωσης δεν μπορεί να οριστεί έξω από τις ιστορικές και κοινωνικές του προϋποθέσεις και ανεξάρτητα από την ατομική συγκρότηση, διαμορφώνεται συλλογικά, στο πλαίσιο συστημάτων σημασίας που το ίδιο παράγει (ως συλλογικότητα).

Ο Burgin γράφει ότι, μεταξύ διαφόρων ομιλιών «ο Μαρξισμός και η ψυχανάλυση, η τελευταία ειδικά αντλημένη από το έργο του Jacques Lacan, διαθέτουν την

πιο πληροφορημένη (μεταστρουκτουραλιστική) σημειωτική για να συλλάβουν τις επενέργειες της ιστορίας και του υποκειμένου πάνω στην παραγωγή σημασίας» (Burgin 1982, 144-5). Ο Strinati (1995) ισχυρίστηκε ότι η σημειωτική είχε χρησιμοποιηθεί για να κάνει τη μαρξιστική θεωρία ιδεολογίας λιγότερο ντετερμινιστική και οργανική. Μια άλλη παραλλαγή της σημειωτικής είναι Φουκωική – που δίνει έμφαση στα «αποτελέσματα ισχύος των διαλογικών πρακτικών. Είναι οπωσδήποτε δίκαιο να σημειώσουμε ότι πολλές από τις επικρίσεις της σημειωτικής πήραν τη μορφή της αυτοκριτικής αυτών που την ασκούσαν.

Στο πεδίο αυτών των προβληματισμών για την ιστορική έρευνα στη Δημόσια Ιστορία, συνεργαστήκαμε με τη Νατάσα Χριστοδούλου και τον κοινωνιολόγο Αργύρη Κυρίδη σε πολλές μεταπτυχιακές διπλωματικές εργασίες, αλλά και σε διατριβές αξιοποιώντας τον οπτικό ιστορικό γραμματισμό και τη Δημόσια Ιστορία². Συγκεκριμένα αναζητήσαμε σε σχολικά εγχειρίδια, σε αφίσες και σε αρχεία εφημερίδων και περιοδικών, τις ιστορικές και πολιτικές σημάνσεις εφαρμόζοντας την προεικονογραφική, εικονολογική και σημειωτική ανάλυση.

Ενδεικτικά σημειώνουμε την έρευνά μας για *τη νεοελληνική ταυτότητα στις φιλελληνικές οπτικές μαρτυρίες (19^{ος} αιώνα), από την αντιληπτική ομοιότητα προς τις εννοιολογικές ομοιώσεις*. Στην ιστορική ζωγραφική του 1821 παρατηρείται η διερεύνηση της ψυχολογίας της πίστης, η οποία μεταβιβάζεται από το θείο στην πατρίδα και ιδεολογικοποιεί τα ιστορικά γεγονότα ώστε να υπερτονίζεται η ισχύς των συλλογικών αυταπατών. Έτσι προβάλλεται η ανάγκη διατήρησης της εθνικής ευταξίας, την οποία ορίζουν αφενός το αίσθημα της τιμής, της φυλετικής καθαρότητας, της εθνικής ομαδοποίησης και αφετέρου τα αισθήματα της αντιπαλότητας, της εχθρότητας, της άμυνας, των διπολικών, δυαδικών σχέσεων και συναισθημάτων. Η σημειωτική μάς προσφέρει ένα εννοιολογικό και μεθοδολογικό πεδίο, τους όρους για μια πρακτική διερεύνηση στο χώρο των ιδεολογικών μαθημάτων, της ιστορίας και των θρησκευτικών, όπως αυτά έχουν καθιερωθεί στη συνείδηση των μαθητών και των διδασκόντων. Οι σιωπηρές, συμπαραδηλωτικές ιδεολογικές κατευθύνσεις των ιστορικών πορτρέτων και των αφηγήσεων του πολέμου, μέσα από την ακαδημαϊκή ιστορική εικόνα και τη συγκεκριμένη ευρωκεντρική επιλογή της εικόνας δεν προέρχονται άμεσα από το ιστορικό σημείο, το ιστορικό δρώμενο ως πραγματικό συμβάν, αλλά από τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία και η εκπαιδευτική κοινότητα το χρησιμοποιεί και το αξιολογεί. Το ζήτημα για την ύπαρξη καθαρής καταδήλωσης ή απλώς κυρίαρχης συμπαρα-

2. Βαμβακίδου, Ι. (2005). Βαμβακίδου, Ι., Κυρίδης, Α. (2008). Karintzaidis, N., Christodoulou, A., Kyridis, A., Vamvakidou, I. (2016). Papoutzis, L., Christoudoulou, A., Vamvakidou, I., Kyridis, A. (2016). Papoutzis, L., Vamvakidou, I., Christodoulou, A., Solaki, A. (2014). Tziamtzi, Ch., Kyridis, A., Vamvakidou, I., Christodoulou, A. & Zagkos, Ch. (2015). Vamvakidou, I. (2013). Vamvakidou, I., Fotopoulos, N., Solaki, A., Vasileiadis, G. (2019). Ανδρέου, Α. & Βαμβακίδου, Ι. (2006). Βαμβακίδου, Ι., Χριστοδούλου, Α., Βαζούρα, Ζ., Σολάκη, Α. (2014).

δήλωσης (Thwaites 1994: 63 & 75) μπορεί να μεταφραστεί σε όρους ιστορικής αντικειμενικότητας και ιδεολογικής φόρτισης τόσο στο περιεχόμενο όσο και στο ύφος των εικαστικών μαρτυριών, η οποία στη συνέχεια ταυτίζεται με την κυρίαρχη, εθνική, ηγεμονική μαθητική ομάδα.

Τα ερωτήματα, τα οποία προκύπτουν στην προσπάθεια μιας κοινωνικής σημειωτικής ανάγνωσης των εικαστικών μαρτυριών για τις ερευνήτριες/τους ερευνητές και κυρίως για τις δασκάλες και τους δασκάλους της Ιστορίας μπορούν να προσανατολιστούν προς τις υποκειμενικές πλευρές της σημασιοδότησης και προς την πρακτική, αισθητική ιδεολογική χρήση τους.

Στην ιστορική έρευνα, το εικαστικό έργο ως πρωτογενής ή/και δευτερογενής ιστορική μαρτυρία, η οποία έχει υποβληθεί σε εξωτερική και εσωτερική κριτική (Cohen & Manion 2000: 85-87) συνιστά ένα ποιοτικό και συμβολικό υλικό, το οποίο μετά τη συνομιλία με τους δημιουργούς αποκαλύπτει τις σχέσεις της τέχνης με την τεχνική στη διπλή κλίμακα –κάθετα και οριζόντια, ως έμπνευση και ως δεξιότητα. Η τέχνη κάθε εποχής τείνει να εξυπηρετεί τα ιδεολογικά συμφέροντα της ηγεμονικής τάξης και κουλτούρας (Βώρος 1993) και κατ' ακολουθία οι τρόποι όρασης του κόσμου καθορίζονται από τη στάση απέναντι στην ιδιοκτησία και στην ανταλλαγή (Berger 1972: 90). Οι ζωγράφοι μορφοποιούν σημεία, αλλά η κυριαρχία του αισθητικού κώδικα και η έμφαση που δίνεται στο κυριολεκτικό, στο μορφολογικό κώδικα εκφράζουν τη χρήση και τη λειτουργία του αναπαριστάμενου.

Πρόκειται για την αισθητική σημείωση, η οποία ορίζεται «ως τάση για απόκλιση από το κοινωνικό σημείο αναφοράς είτε ως τάση για σύγκλιση προς αυτό» (Καμπουρίδης 1986: 473-485) και εντοπίζεται σήμερα στον πολιτισμό της εικόνας στο δίπολο κουλτούρα/ τεχνικός πολιτισμός (Braudel 2002: 51-60). Παρόμοια αναλύσαμε τα δημόσια μνημεία εφαρμόζοντας τη σημειωτική ανάλυση, γιατί το ταφικό, ιστορικό μνημείο συνδέεται με την πολιτική, στρατιωτική και θρησκευτική ιστορία. Τα μνημεία, οι τοποθεσίες και τα αποτυπώματα, που αναπαριστάνουν δομούνται ως ενέργειες και πράξεις στο χώρο, μετασχηματίζονται και συμβολοποιούνται ως ιστορικός τόπος, ιστορική πόλη, ως ενδείκτης για μια πόλη-μουσείο. Η σύγχρονη μνημειακότητα τόσο ως χωρική, αλλά και ως αισθητική εμπειρία αποκτά ενδιαφέρον ως «ενδιάμεσος» ή «μεταβατικός» αστικός χώρος, που διαχέει νοήματα και αναπτύσσει εξαρτήσεις με το παρελθόν και το μέλλον της πόλης.

Η συνύπαρξη του πλανητικού με το εθνικό-τοπικό στη σύγχρονη πραγματικότητα της παγκοσμιοποίησης συνθέτει μια δυναμική, διαλεκτική λογική με αποτέλεσμα την πολιτικοποίηση της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας και τη διαμόρφωση αντίρροπων τάσεων. Το αξιακό υπόβαθρο, οι σκοποί, το γνωστικό και ιδεολογικό περιεχόμενο, οι διδακτικές πρακτικές του μαθήματος της Ιστορίας ασκούν σημαντικό ρόλο στην εγγραφή ή/και την επιβολή της φυλετικής και εθνοπολιτισμικής κοινότητας στην ατομικότητα. Η επιστημολογική, θεματολογική και μεθοδολογι-

κή πολυμέρεια που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη ιστοριογραφία από τη δεκαετία του 1960 μέχρι σήμερα, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην αντιπαράθεση της κοινωνικής, συνολικής και «από τα κάτω» ιστορίας με τη νέα πολιτισμική ιστορία καθώς επίσης και στις επιδράσεις από τη γλωσσική στροφή, τον μεταδομισμό.

Στο πεδίο της νέας πολιτισμικής ιστορίας (υπό την επίδραση των Barthes, Foucault, Derrida, White), η Ιστορία ορίζεται ως παρελθοντικό γεγονός, που διαμεσολαβείται από τις γραπτές ιστορικές πηγές, ενώ ως μορφή γνώσης αποτελεί έναν ιδιαίτερο και αυτοτελή λόγο (discourse). Η ιστορική επιστήμη εξακολουθεί να ποδηγετείται από την πολιτική ιδεολογία και την εθνική μυθολογία, έτσι ώστε να συγκροτείται επιλεκτικά το εθνικό αφήγημα. Σ' αυτό το πεδίο ο ιδεολογικός ή ο παραδοσιακός ιστορικός λόγος με ψευδοϊστορικές διαστάσεις, συγκαλύψεις και εξιδανικεύσεις του ιστορικού παρελθόντος διαμορφώνει αναγωγές επιλεγμένων όψεων, ηρωοποιήσεις, συμβολισμούς και ιερά ταμπού (Βαμβακίδου, 2006).

Η έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια, την οποία υποστήριξε η Αναστασία Χριστοδούλου, αποκαλύπτει ότι στη σύγχρονη εποχή παρά το γεγονός ότι η Ιστορία έχει εν μέρει αντικαταστήσει τη μυθολογία, επιτελεί την ίδια λειτουργία, διότι με κέντρο το έθνος παράγονται νέοι μύθοι καταγωγής και γενεαλογίας. Η ιστορική αφήγηση χρησιμοποιείται ως μια ηγεμονική μορφή συλλογικής μνήμης και λήθης και ενσωματώνεται στο λόγο των διδασκομένων με αποτέλεσμα να συγχέεται αρχικά η ιστορία με το μύθο και αργότερα να συρρικνώνεται η διεύρυνση της θεματολογίας του μαθήματος προς τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές παραμέτρους των ιστορικών φαινομένων. Σε κάθε στιγμή, η παρουσίαση ενός γεγονότος έχει μεγαλύτερη βαρύτητα από το ίδιο το γεγονός, αφού οι σκέψεις και οι ενέργειες μας σχετικά μ' αυτό διαμορφώνονται με βάση τη συμβολική παρουσίασή του και όχι το ίδιο το συγκεκριμένο συμβάν. Μετά τη Σχολή των Annales (Braudel, 2002) οι ιστορικοί στο πεδίο διεύρυνσης των ιστορικών πηγών εντοπίζουμε στις καλλιτεχνικές πρωτοπορίες μοντέλα τέχνης και ζωής με αντιστασιακό χαρακτήρα στη διάσταση ενός κοινωνικού επεμβατικού οράματος.

Πολλά από τα θεωρητικά δεδομένα της Σχολής των Annales είναι συγγενικά με αυτά της Νέας και της Μεταδιαδικαστικής Αρχαιολογίας ως διεπιστημονικής προσέγγισης της πολιτισμικής αλλαγής. Η αντίληψη του πολιτισμού ως συστήματος με δομές και η απόπειρα να δοθεί μια συνολική απάντηση στα ερωτήματα τι, που, πότε, γιατί, πως; μάς οδηγούν στην κοινωνική σημειωτική ανάλυση.

Βιβλιογραφία

-
- Barthes, R. (1973). *Μυθολογίες-μάθημα*. Μετάφρ. Κ. Χατζηδήμου. Αθήνα: Κέδρος.
- Beck, Ulf. (1998) *Τι είναι Παγκοσμιοποίηση. Λανθασμένες αντιλήψεις και απαντήσεις*. Μετάφρ. Γ. Παυλόπουλος. Αθήνα: Καστανιώτη.

- Berger, J. (1972). *Ways of seeing*. London: Penguin books.
- Braudel, F. (2002). *Η Γραμματική των Πολιτισμών*. Μετάφρ. Αρ. Αλεξάκης. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Burgin, V. (Ed.) (1982): *Thinking Photography*. London: Macmillan.
- Cohen, L. & Manion L. (2000). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Μετάφρ. Χ. Μητροπούλου, Μ. Φιλοπούλου. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Delors, J. (2002). *Εκπαίδευση, ο θησαυρός που κρύβει μέσα της. Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής για την εκπαίδευσης στον 21^ο αιώνα υπό την προεδρεία του J. Delors, UNESCO*. Μτφρ. Ομάδα εργασίας του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας. Αθήνα: Gutenberg.
- Greimas, A. (1966 [1983]) *Structural Semantics: An Attempt at a Method*. Μετάφρ. Daniele McDowell, Ronald Schleifer και Alan Velie. Lincoln, Nebraska: University of Nebraska Press.
- Karintzaidis, N., Christodoulou, A., Kyridis, A., Vamvakidou, I. (2016). *Gender representations in the illustrations of the 6th Grade Language Textbook used in Greek Elementary School*. Journal of Advances in Language and Literary Studies 7(6). <http://www.journals.aiac.org.au/index.php/all/article/view/2851>
- Langer, S. (1955). *Philosophy in a New Key*, NY: Mentor Books.
- Papoutzis, L., Christoudoulou, A., Vamvakidou, I., Kyridis, A. (2016). *The uprising of the social values as a stake of the 2012 elections campaign. Syriza party followers are designing the new posters for their party campaign*. In 12th world Congress of Semiotics Sofia 2014, 16-20 September New Bulgarian University. http://www.iass-ais.org/proceedings2014/view_lesson.php?id=68
- Papoutzis, L., Vamvakidou, I., Christodoulou, A., Solaki, A. (2014). Athens Olympic Games Opening Ceremony, 2004. *The Semiotics of the Ancient Greek Spirit. Villa Lante Symposium: Semiotics of Cultural Heritages International Research Project*. Institutum Romanum Finlandiae, Roma.
- Strinati, D. (1995): *An Introduction to Theories of Popular Culture*. London: Routledge.
- Thwaites, T. Davis, L. & Mules W. (1994). *Tools for cultural studies*. Sydney: Macmillan Education PTY Ltd.
- Tziamtzi, Ch., Kyridis, A., Vamvakidou, I., Christodoulou, A. & Zagkos, Ch. (2015). *Social Signified in the Movie Posters of Hollywood Movies Made for Children*. *Studies in Social Sciences and Humanities*, 3(5), 295-310. <http://www.rassweb.com/wp-content/uploads/PDF/SSSH/Vol-3/Issue-5/Paper%206.pdf>
- Vamvakidou, I. (2013). *The Semiotics of Protest in Contemporary Greece: Visual Modes of Protest: Demonstrations and National Parades: Lexia, Rivista di semiotica, Journal of semiotics*, 13-14, 409-427.
- Vamvakidou, I., Fotopoulos, N., Solaki, A., Vasileiadis, G. (2019). Branding the Lakes Society for the protection (NGO) of Prespa. In E. Zantides (Eds.) *Semiotics and Visual Communication III: Cultures of Branding Edited* (p. 216-228). Cambridge scholars publishing. <https://www.cambridgescholars.com/semiotics-and-visual-communication-iii>

- Ανδρέου, Α. & Βαμβακίδου, Ι. (2006) *Το πλήθος των αγαλμάτων, η περίπτωση της Φλώρινας: Αναγνώσεις δημοσίων μνημείων και ασκήσεις ιστορίας*. Θεσσαλονίκη: Α. Σταμούλης.
- Βαμβακίδου, Ι. (2005). *Θράκες: Ιστορική Καταγραφή και ιστορική ανάγνωση των εικαστικών μαρτυριών για την συμμετοχή τους στον Αγώνα του 1821*. Θεσσαλονίκη: Α. Σταμούλης.
- Βαμβακίδου, Ι., Κυρίδης, Α. (2008). «Η νεοελληνική ταυτότητα στις φιλελληνικές οπτικές μαρτυρίες (19^{ος} αιώνα): από την αντιληπτική ομοιότητα προς τις εννοιολογικές ομοιώσεις» στο *Διαπολιτισμικότητα, παγκοσμιοποίηση και ταυτότητες*. Ελληνική Σημειωτική Εταιρεία, επιμ. Ε. Χοντολίδου, Γ. Πασχαλίδης, Κ. Τσουκαλά, Α. Λάζαρης, Αθήνα: Gutenberg, 667-679.
- Βαμβακίδου, Ι., Χριστοδούλου, Α., Βαζούρα, Ζ., Σολάκη, Α. (2014). «Αναπαραστάσεις παιδικής ηλικίας στο σχολικό εγχειρίδιο Ιστορίας της Γ' Λυκείου». *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου, Αναστοχασμοί για την Παιδική Ηλικία*. Θεσσαλονίκη: Ζυγός, 330-353.
- Βώρος, Φ. Κ. (1993). *Η διδασκαλία της ιστορίας με αξιοποίηση της εικόνας*. Αθήνα: Παπαδήμας.
- Έκο, Ουμπ. (1994). *Εισαγωγή στη Θεωρία της Σημειωτικής/μτφρ. Έφη Καλλιφατίδη*. Αθήνα: Γνώση.
- Ελευθερίου, Π. & Βαμβακίδου, Ι. (2015). *Ψηφιακή αξιοποίηση ξυλόγλυπτων χειροτεχνμάτων στη διδακτική της τοπικής ιστορίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Καμπουρίδης, Χ. (1986). «Αισθητικός κώδικας και Ιστορία». Στο: Λαγόπουλος Α.Φ., Μαρτινίδης Π., Μπόκλουντ Κ. *Η Δυναμική Των Σημείων*. Αθήνα: Παρατηρητής, 473-485.
- Κάππος, Κ. (1999). *Η Σημειωτική δεν αναίρει την Πολιτική Οικονομία*: εφημ. *Ριζοσπάστης*, Πέμπτη 15 Απρίλη.
- Καρωτάκης Κ. (2009). Επιμ. Γ. Σαββίδης. *Ποιήματα και πεζά*: Εστία.
- Λαγόπουλος, Α. Φ. (2005). *Επιστημολογίες του νοήματος, δομισμός και σημειωτική*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Μπόκλουντ-Λαγοπούλου, Κ. (1983). «Τι είναι η σημειωτική;» περιοδικό *Διαβάζω*, τεύχος 71.
- Σουβατζή, Δ. (2013). Βιβλιοπαρουσίαση: περιοδικό *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Τεύχος 4(49).
- Χαλεβελάκη, Μ. (2010), *Μια εισαγωγή στη Σημειολογία: θεωρία και εφαρμογές*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Χριστοδούλου, Α. (2007). *Σημειωτική και σχολικά εγχειρίδια. Οι έννοιες του χώρου και του χρόνου στα εγχειρίδια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Χριστοδούλου, Α. (2012). *Παιδεία, Εκπαίδευση, Αξίες, Σημειωτική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Abstract

Ifigeneia Vamvakidou

Anastasia Christodoulou: education, values and semiotics

For the path of semiotics in Greece, we focus on the work of Anastasia Christodoulou, who (in 2012) gave us an original, structured analysis, a scientific documentation of the principles that define and shape values in postmodern education. The rich literature review and the specific references to theories of values, as well as the definition of values in relation to education, training and society, highlight the work of classical and modern philosophers focusing on the semantic structure of official texts for the education. In addition, we present our research collaborations with her in the field of postgraduate and doctoral studies supporting historical studies and semiotics.

Key-words: Semiotics, Education, Historical Studies